

XALQ OG`ZAKI IJODIDA MIFLARNING YARATILISHI

*Xorazm viloyati Xiva shahar 20-son umumiy o`rta ta`lim maktabi MMIBDO` - **Bazarbayeva Jamila***

Qadim-qadim zamonlarda yashagan ajdodlarimizga dunyoda ro'y berayotgan voqea-hodisalar haqqida mukammal ilmiy tushunchaga ega bo'lmagan ana shunday ilmiy tushunchalarning yo'qligi natijasida xalq og'zaki ijodi va janrlari paydo bo'lgan. Bu jarayon o'z navbatida dnyoning rivojlanishi bilan uzviy bog'liq chunki insonlarni asosiy har kuni shug'ullanadigan mashg'ulot vazifasini xdalq og'zaki ijodining janrlari xisoblangan miflar hamshular jumlasidan desak mubolag'a bo'lmaydi Masalan, o'ta qattiq yer silkinishi sodir bo'lsa, yer o'rtasida magma deb atalmish cho'g' borligini, uning harakatga kelish oqibatida yer qimirlashlari bo'lishini ilmiy asoslay olmagan bechora odamlar yerimizni ho'kiz shoxida ko'tarib turgan bo'lsa kerak, ho'kiz charchaganida shoxlarini qimirlatib, dam olsa kerak, oqibatda yer qimirlaydi, deb faraz qilganlar. Chunki bular u paytlarda hatto yerning dumaloq ekanini ham bilishmas edi. Bunday faraziy mulohazalar shunday ko'p bo'lgan-ki, o'tmishdagi odamlar ularga javob topishga ham ulgurmaganlar. Ammo fikr yuritish, taxminiy sabablar topish xususiyatlari hozirgi dunyo kishisida ham ajdodlar dunyo qarashiga yaqin holda saqlanib qolgan, deyish mumkin. Miflar paydo bo'lgan davrda dunyo axolisini deyarli hammasi asosan qishloq xo'jalik chorvachilik hunarmandchilik bilan kun kechirishgan va yaratilgan miflarda ham asosan ular bilgan sohalarida yaratilgan. Inson hamisha har bir hodisadan o'ziga manfaatli jihatlarini topishga urinadi. Xayolan bu manfaatlarni asoslashga sabablar axtaradi. Zamonlar o'tgani sari turmush tajribasi mazkur hodisalarni turlarga bo'lish, ulardan foydali va zararlilarni ajratish imkonini beradi. Oqibatda xalq tasavvurida bunday bo'lsa yaxshi, bunday bo'lsa, yomon degan tushunchalar paydo bo'ladi. Masalan, safarga chiqqan odam yo'lda oq tuyasi bor kar vonni uchratsa, uning maqsadi amalga oshgan bo'lishi mumkin. Yo'lovchi uzoqdan bo'rini ko'rib qolsa, uning hayo tida ijobiy o'zgarish ro'y bergandir. Tulkini uchratsa, aksincha bo'lgandir. Tushida bas hang kiyinib, egarlangan oq otda chavandozlik qilgan yigitning ishlari yurishib ketgandir. Xonadoniga qal dirg'och in qo'ygan oila tez orada oyoqqa 20 turib, mushkullari osonlashgandir. Aksincha, biron sabab bilan qaldirg'och inini buzgan xonadon tushkunlikka uchra gandir. Ukki sayragan hovli xonavayron bo'lgan dir. Bu misollarning har biri o'nlab, yuzlab marta tajribada sinalgan. Ularning izohini har kim har xil sharhlagan. Ayrimlari o'sha kutilgan natijani bermagan hamdir. Lekin xalq ongida yillar o'tgani sari o'ziga xos hukmlar paydo bo'lib borgan. Bu hukmlar son jihatidan ko'payib urf-odatlariga, rasm-rusum larga asos: suvga tupurma, qaldirg'och inini buzma, qarg'ishga qoladigan ish qilma, birovga tamasiz yaxshilik qil, hatto bir sochiqqa bir paytda ikki kishi qo'l artmasin, yoki shaftolini bo'lib yeb bo'lmaydi, kabi tushunchalar ana shun day hodisalarning ro'y berishi natijasida asrlar davomida

o'zbeklar ongida shakllanib kelgan. Xalqimizning tabiati shu darajada nozik bo'lganki, uning tasavvurida raqamlar, ranglar ham yangi-yangi mulo hazalar hosil qilgan. Akademik shoir G'afur G'ulom Alisher Navoiyning «Farhod va Shirin» dostonini to'liq sharh bilan nashrga tayyorlashda Xoqon farzandli bo'lgan kuni mamlakatidagi hamma devorlarni qora rangli ipak matolar bilan bezash buyrug'ini berganini aytadi. Tabiiyki, nima uchun podsho farzand ko'rgan kuni butun yurtini qora harir libosda ko'rishni xohlagan, degan savol tug'iladi. Gap shundaki, Navoiy yashagan paytda qora rang buyuklik, ulug'lik ramzi hisoblangan. Bu tushun cha hozir ham ayrim viloyatlarda saqlangan. O'zbeklarda Qoravoy, Qorajon, Qora botir, Qoraxon degan ismlarning qo'yilishi ham bu fikrni dalillaydi. Shuningdek, malla — yetuklik, oq-poklik, tozalik, yashil—yoshlik kabi ma'no larni anglatgan. Yuqorida aytilgan fikrlarning hammasi jamlangan holda miflik dunyoqarash belgilari hisoblanadi. Bu belgilarning shakllanish davri, paydo bo'lish muddati shu qadar qadimiyki, ularni yillar, o'n yillar, yuz yillar bilan emas, balki ming yillar bilan o'lchash mumkindir. Uzoq qadim zamonlarda odamlarni hayratga soladigan savollar juda ko'p bo'lgan. Xususan, inson va tabiat qanday paydo bo'ldi, tabiatdagi o'zgarishlar nimalar oqibatida ro'y beradi, nima uchun yomg'ir yog'adi, yer qimirlaydi kabi muammolar ajdodlarimizni o'ylashga, o'zlaricha izohlar topishga majbur qilgan. Bu paytlarda ham hali yozuvlar, quyosh, yer, osmon tushunchalari haqidagi ilmiy sharhlar 21 bo'lmagan. Natijada, o'tmish ajdodlarimiz butun dunyoni qandaydir ilohiy kuchlar yaratgan bo'lishi mumkinligini o'ylab topadilar. Ularning tasavvurlarida bu ilohiy kuchlar asosan ikki toifaga bo'lingan edi. Birinchi toifani odamlarga yordam beradigan xudolar, ikkinchi toifani zarar keltiruvchi xudolar deb tasavvur qilganlar. Shunday qilib, dunyoning, insoniyatning, tabiatning, odamlarning paydo bo'lishi haqidagi eng qadimgi sodda hikoyalarni miflar deb atash qabul qilingan. Mahmud Koshg'ariy o'zining «Devonu lug'otit turk» asarida «sav» so'zining ma'nosini beradi. Olimlarning ta'kidlashicha, bu so'z ota-bobolarimizning aytgan birinchi gaplaridan iboratdir. «Savlashmoq» esa ota lar so'zini eslab suhbatlashishni anglatadi. Ma'lum bo'ladi ki, «sav» so'zini ham mif ma'nosiga yaqinligi bor. Shu ningdek, o'tgan asrlarda yaratilgan ilmiy adabiyotlarda arab tilidan kirib kelgan asotir so'zini ham eslash mumkin. Chunki bu so'z ham o'z ma'nosi jihatidan mif atamasiga yaqin turadi. Ammo hozirgi zamondagi ilmiy adabiyotlarda va folklorshunoslikka oid tadqiqotlarda mif so'zini qo'llash qabul qilingan. Shuning uchun «sav» (turkiy), «asotir» (arab), so'zlari o'rnida «mif»ni qo'llash maqsadga muvofiqdir. O'zbek ensiklopediyasida «mif» yunoncha «mif hos»dan olingan bo'lib rivoyat, afsona tushunchalarini anglatishi qayd etiladi Ayni paytda «mif... — koinot va hayotning paydo bo'lishi, tabiat xodisalari, xudolar va afso naviy qahramonlar haqida ibtidoiy zamon kishilari tushun chalari ning badiiy ifodasi» — deb belgilab qo'yilgan. Shun day qilib, mif deganda, eng qadimgi afsona, rivoyat, hikoya larni tushu -nish mumkin. O'rta Osiyoda yashaydigan xalqlar ning o'tmish hayoti bilan bog'liq miflarnig dastlabki namunalari «Avesto» kitobida uchraydi. Bu kitobda yaxshilik va yomonlik kuchlari Mitra, Anaxita,

Kayumars, Yima (Jamshid), Gershasp (Elikbek) timsollarida namoyon bo'lgan. Mustaqillika erishganimizda keyin, Yangi o'zbek adabiyoti paydo bo'ldi bu esa o'z navbatida bizning ajdodlarimizdan qolga yodgorlik Xalq og'zaki ijodi ham gullab yashnadi biz bu bilan ajdodlarim yashagan hayot tarzini anglaymiz mehnatkash xalqimizning chekkan zahmatlarini xis qilaman .